

УДК 94:061.223 (477.8)19“ОУН:327:329(73)Дем

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ЗВ’ЯЗКИ ОУН З ДЕМОКРАТИЧНИМИ ДЕРЖАВАМИ АМЕРИКИ

Тарас МАРИСКЕВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства

Організація Українських Націоналістів (ОУН) була підпільною організацією, яка боролась за відновлення самостійної Української держави. Вагоме місце діяльності ОУН у міжвоєнний період створення розгалуженої системи дипломатичних стосунків з іноземними державами, які підтримували і надавали допомогу ОУН у їхній боротьбі. На прикладі співпраці з демократичними державами Америки, автор висвітлює аспекти зовнішньополітичної діяльності ОУН.

Ключові слова: Організація Українських Націоналістів, США, Канада, Аргентина, співпраця, представництва, дипломатія.

Демократичний устрій держави для Організації Українських Націоналістів був від самих початків несприйнятний. Поразка українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. пов’язувалася у міжвоєнний період насамперед із спробами керівників УНР побудувати демократичну державу. Демократія в той час була надто непопулярною в Європі, аби на неї можна було серйозно орієнтуватися як на майбутній державний лад. У країнах-орієнтирах – Німеччині та Італії – до влади прийшли тоталітарні режими. І годі було думати, що українці, тісно пов’язані з цими державами, будуватимуть демократичне суспільство.

Усі міжвоєнні публікації у виданнях націоналістичного характеру рясніють нападками на демократичне суспільство. М.Сціборський накреслив ідеал майбутньої України: “тоталітарна, авторитарна, професійно-становна держава”¹. Він же гостро критикував демократію у своїх численних творах². Рішучим противником демократії виступав Є. Онацький, який у 30-х рр. був апологетом італійського фашизму: “Демократія є ознакою старості і слабкості суспільства. Значною мірою демократія в сучасній Європі є фікцією, прикриттям для влади обраних... Наповненої реальним змістом демократії не може існувати – бо хіба можна вважати за демократичні американське чи советське суспільства?”³.

Але, коли говорити про стосунки з демократичними державами Америки, то вони в ОУН були. При цьому вони впливали не з ідейних чи ідеологічних засад – такі стосунки були цілком прагматичні і впливали з тих умов, які диктував час.

Для розуміння політики ОУН щодо демократичних країн слід зауважити, що майже всі країни демократії в міжвоєнний період вступили у фазу затяжної економічної кризи, а тому внутрішньо були нестабільні. Політологи почали говорити про кінець демократії і про поступову заміну її або комуно-соціалістичним, або фашистським устроєм⁴. Відповідно, націоналісти сподівались

на близькість другого моменту, маючи як зразок приклад Австрії, яка за десятиліття зробила еволюцію від соціал-демократії до фашизму. Українські націоналісти намагались використати зв'язки з ультраправими організаціями в демократичних країнах Європи задля майбутнього зміцнення ультраконсервативного союзу в Європі. Зв'язки з європейськими ультраконсерваторами мали згодом прислужитися становленню майбутньої української держави, яка задумувалась також як ультраконсервативне явище.

Америка була мало вивченою у плані політичного життя. Першими розпочали пропагувати свої ідеї у Америці гетьманці, за посередництвом одного зі своїх активістів О. Назарука. На початку 30-х рр. О. Назарук мусів повернутися у Європу, і гетьманські організації перейшли в часткову опозицію до П. Скоропадського. Після того Є. Коновалець зробив спробу розпочати націоналістичну агітацію серед українського населення Канади, США і Аргентини.

Українська діаспора на Американському континенті відзначалася тим, що вона мала більші фінансові можливості, ніж еміграція європейська. Рівень життя тут був вищий. Але істотними мінусами було те, що діяти доводилося у демократичному середовищі, яке не терпіло фашистських та націоналістичних ідей. До того ж, Америка була надто віддалена від Європи та України, а тому всяка інформація надходила сюди з величезним запізненням.

Проте, назвати США 30-х років (доби Ф. Д. Рузвельта) демократичною державою можна з великою натяжкою. Радше, цей період є яскравою ілюстрацією до тези Ф. Джефферсона, що “парламент може стати колективним диктатором”⁵.

З початку 30-х років активність української громади у США почала зростати. Євген Скоцко засновує першу націоналістичну групу, яку назвав “Союз українських фашистів Америки” (СУФА). Цей факт гаряче вітали у Проводі Українських Націоналістів⁶. Проте Є. Коновалець рекомендував все-таки звернути більшу увагу на те, аби термін “фашизм” у поєднанні з прикметником “український” поменше фігурував у документах української громади на Американському континенті⁷.

29 квітня Є. Коновалець писав Є. Онацькому, що проти українців та націоналістичного руху розгорнули активну кампанію на Американському континенті поляки, росіяни та власні радикали-соціалісти⁸.

Але навіть в таких умовах українські націоналісти не припиняли роботи. Визнаними лідерами українських націоналістів у США були Є. Скоцко та Є. Ляхович (згодом скерований на постійне місце діяльності у Великобританію). Саме завдяки їм було зроблено перші спроби об'єднати українців США в єдині організації. Так розростається мережа ОУН у США. У 1931 р. вона нараховувала 4,5 тис. членів. У 1935 р. – 6 тис. членів, у 1940р. – понад 10 тис. членів⁹.

Важливою рисою Америки міжвоєнного часу була Велика депресія, яка охопила американську економіку. Це своєю чергою сприяло поширенню на

Американському континенті ідей фашизму та ультраконсерватизму. Фашистськими ідеями переймалися видатний американський поет Езра Паунд та авіатор Лінберг, який вперше здійснив переліт через Атлантичний океан. Справедливості ради варто зазначити, що не менш бурхливо у США розвивалися і комуністичні ідеї, але все ж міжвоєнний період засвідчив: суспільна думка у США зробила глибокий нахил у бік тоталітаризму¹⁰.

Саме така думка прозвучала на Першій конференції ПУН, яка проходила у Женеві 21–24 квітня 1931 року. 22 квітня члени ПУН заслухали доповідь Є. Коновальця “Положення української еміграції на американському терені (Злучені Держави і Канада) та дальша діяльність ОУН на цьому терені. Після обіду того ж дня заслухано ще два реферати: “Огляд дотеперішньої пропаганди ОУН на українських землях, на європейській еміграції та в Америці і в Канаді та плян і напрямні її на будуче” (доповідач – В. Мартинець) і реферат на ту ж тему з поглибленим поглядом на американську проблематику (доповідач – Є. Коновалець).

Дня 23 квітня було продовжено дискусію про діяльність ОУН на американському терені, а також заслухано реферат Д. Андрієвського про зовнішню політику ОУН.²

У 1932 р. Є. Коновалець уповноважує О. Сеніка виїхати до США і Канади налагодити дієвіші зв'язки з тереном. Ця поїздка мала стати своєрідним випробуванням для О. Сеніка, оскільки Є. Коновалець того ж року писав: “В останніх часах я зауважив у нього одну, на мою думку, від'ємну рису, а саме – подразливість і перечуленість на пункті критики його особи, чи його діяльності. Наприклад, він уже кілька разів дорікав мені, що, мовляв, я перед його від'їздом до Америки, піддав під сумнів, чи він в Америці дасть собі раду, та що я твердив, що, на мій погляд, він на Америку заслабий”¹¹.

Однак, завдання, яке було доручено О. Сеніку, він виконав блискуче. У США створено потужний націоналістичний осередок. Налагоджено збір коштів для ОУН та закуплено два літаки, один з яких дістав назву “Україна”, а другий – “Євген Коновалець”. Окрім того, О. Сенік привіз значну суму у американських доларах як грошовий внесок українців Америки у справу розбудови Організації Українських Націоналістів.

У травні 1933 р. у США українські націоналісти розгорнули дискусію про доцільність створення окремого Проводу на Американському континенті. Прихильниками такої ідеї виступали О. Рев'юк та Є. Ляхович (який саме перебував у США), як противники виступали проф. Герман та проф. Микитяк. До них же належав і Є. Скоцко, лідер “українських фашистів” у США. Аргументом останніх було те, що подібний провід вимагав би по 600 дол. щомісячно, а гроші у той час мусіли надходити у Європу, для організації бойових акцій¹². Як арбітра було використано самого Є. Коновальця. Коновалець, ознайомившись із проблемою, визнав, що доцільніше створити Український

націоналістичний центр, підпорядкований європейському Проводу, з тим, що цей центр має пвести боротьбу за впливи на Український національний союз¹³.

У передвоєнний час уже була очевидною правота Є. Коновальця, оскільки УНС – найдієвіша і авторитетна українська структура у США – був повністю опанований українськими націоналістами. Згодом УНС став основним джерелом надходжень коштів у скарбницю ОУН. Назагал, протягом 30-х років Американський континент відвідали О. Сенік, М. Сціборський, Д. Андрієвський, Я. Барановський, Р. Сушко, О. Кандиба, Є. Коновалець. Майже всі вони привозили з Американського континенту значні суми, зібрані українською громадськістю на функціонування ОУН в Європі. Водночас вони сприяли налагоджуванню діяльності Організації у США та Канаді. Так, з ініціативи ПУН у США виникла Організація державного визволення України (ОДВУ), яку очолив професор О. Грановським¹⁴. Згодом у Чикаго було відкрито українську друкарню, яка зайнялася видавництвом низки видань націоналістичного характеру¹⁵. У той же час у Торонто починає виходити журнал “Україна” (від 1948р. – “Самостійна Україна”), який став органом ОДВУ¹⁶.

Українські націоналісти у США гаряче вітали прихід до влади президента Ф. Д. Рузвельта і в своїй пресі критикували попереднього президента, Г. Гувера¹⁷.

У Канаді жваво цікавився українською проблематикою генерал-губернатор лорд Твідсмюр (Джеймс Бучан). Однак його симпатії були на боці переважно гетьманського руху. В 1937 році поїздки до Канади та США здійснив гетьманич Данило Скоропадський. Його прийняв лорд Твідсмюр і мав з ним тригодинну бесіду тет-а-тет (Данило відмінно володів англійською мовою). Канадські газети дали широке інтерв'ю з Данилом¹⁸. Не обійшлося і без інцидентів¹⁹.

У 1937 р. Канаду та США відвідав Є. Коновалець, однак йому влаштували скроміший прийом²⁰.

Після загибелі Є. Коновальця в Канаді та США було проведено низку заходів траурного характеру. У перші роковини з дня смерті Вождя провели збір коштів у фонд ОУН. У Канаді за один лише день зібрали 14810 канадських доларів²¹. Після приходу до керівництва ОУН А. Мельника голова Українського національного об'єднання Канади В. Коссар надіслав привітання новому Вождеві та відповідну Заяву: “Дня 23 жовтня 1938 року Крайова Екзекутива Українського Національного Об'єднання Канади надіслала новому Провідникові ОУН і Вождеві Українського Націоналістичного Руху таку телеграму:

ПОЛКОВНИКОВІ АНДРІСВІ МЕЛЬНИКУ.

Дякуючи Господньому Провидінню кличемо згідно з волею славної пам'яті Вождя Євгена Коновальця: Слава Вождеві!

Ми відчуваємо й глибоко віримо, що Ви довершите велике діло, почате славної пам'яті Євгеном Коновальцем: поведете Українську Націю до вирішального бою та поставите соборні українські землі в ряд держав світу. За Вами стоїмо непохитно.

Живучи в Канаді, в сім'ї вільних народів Бритійської Імперії, віримо, що англійська Нація допоможе нам сповнити нашу повинність супроти української нації, чим спричиниться до усталення миру в Європі для взаємної користі”.

СЛАВА УКРАЇНІ!”²²

У останні роки четвертого десятиліття відзначається помітна радикалізація українського політичного життя в Америці та Канаді. Майже 30% українців-емігрантів у цих країнах ідентифікували себе як українські націоналісти. Ще приблизно 10% – як гетьманці. І лише 8% належали до інших політичних партій²³. Це свідчить про зростання ролі ОУН у громадському і суспільному житті не лише безпосередньо в Україні, але й за океаном.

У 1938 р. США відвідав О. Кандиба. Цей молодий націоналістичний лідер приїхав до Гарвардського університету задля інавгурації як почесного доцента. У США високо оцінили його наукові здобутки в галузі археології. Поїздка О. Кандиби до США тривала понад півроку. Окрім того, він переслідував і особисті цілі, оскільки два роки перед тим у його житті почався роман з американською дослідницею старожитностей Е. Дарбі. Цей роман ледве не закінчився весіллям²⁴.

У цей же час О. Кандиба багато пише на політичні теми для англомовних журналів і газет, водночас дбаючи і про розширення мережі українських освітніх закладів на теренах США²⁵.

Однією з найважливіших справ, яким О. Кандиба присвятив значну увагу, було заснування у США Українського Накового Інституту. У листах до М. Андрусяка він писав: “Цієї осені заклався в Америці Український Науковий Інститут, як установа незалежної української науки, яка хоче пляново служити потребам національної культурної та господарчої розбудови. Інститут матиме три відділи – історико-філософський, математичний, суспільно-економічний”²⁶.

У одному з наступних листів до М. Андрусяка О. Кандиба конкретизує: “... директором інституту є проф. Грановський. Є це визначний наш ентомолог – професор на університеті стейту Міннесота та директор дослідної станції лісової. З інших членів інституту згадаю Д-ра Павличенко з університету в Саскатуні (спеціальність шкідники рослин), Д-ра Мамчура – соціологія, Д-ра Гайдака – рівно ж ентомологія, проф. Гайворонського – в клясі мистецтв (музика)”²⁷.

Інститут планував видавати науковий вісник, причому цей вісник мав видаватися в Європі (найкраще – в Україні), аби забезпечити зв'язок між українцями Європи та Америки²⁸. Перший номер вісника вийшов у Празі в 1938 році. Наступного року О. Кандиба планував видати ще один номер у Хусті, однак у ході подій на Карпатській Україні номер вилучили угорські карателі і матеріали пропали²⁹.

У 1937–1938 рр. США і Канаду відвідують полковник Р. Сушко та генерал М. Капустянський. Вони ведуть розмови з місцевими українцями про можливість і доцільність активізації військового вишколу та організації закупівлі у США зброї. Але ця їх місія закінчилася невдачею³⁰.

Південній Америці приділялося значно менше уваги, попри те, що тут була також численна українська діаспора. Перший контакт між ОУН та Аргентиною відбувся в 1936 р., коли до Південної Америки з короткочасною поїздкою вирушив Р. Ярий. Ця поїздка була обставлена великою кількістю інсинуацій. Так І. Чередниченко в аргентинському гетьманському часописі “Плуг і Меч” твердив, що Р. Ярий “посилався на свої тісні зв’язки зі Сціборським і говорив, що коли прийде слушний час, то полковникові Коновальцеві, як анальфabetові у військових справах, буде вставлено перо і він полетить, а його місце займе генерал Капустянський, який є прихильником об’єднаного українського національного фронту проти зовнішніх ворогів, а не внутрішньої розкладової боротьби”³¹. Р. Ярий згодом цілком спокійно зумів розбити звинувачення опонентів із гетьманського табору³².

У 1938 р. Аргентину відвідав О. Сенік. Саме у Аргентині його застала звістка про загибель Є. Коновальця. О. Сенік наприкінці серпня прибуває до Відня, де вже його чекали інші члени Вужчого Проводу українських націоналістів – Р. Ярий та Я. Барановський. Але саме у Аргентині, очевидно, О. Сенік розробив план недопущення Р. Ярого до влади в ОУН, містифікувавши “заповіт Коновальця”³³.

Через різноманітні обставин Аргентина та Бразилія були слабо охоплені націоналістичними впливами аж до самого початку Другої світової війни. У повоєнний час у Аргентині мешкав член ПУН Є. Онацький, Південна Америка стала одним з регіонів, де ОУН (Мельниківців) діяла особливо активно.

Абсолютно поза увагою залишилися такі регіони планети як Латинська Америка (якщо не рахувати короткочасної поїздки до північних штатів Мексики та відвідин Куби у 1936 р. Секретарем ПУН Я. Барановським). Те ж саме стосується і Австралії та Нової Зеландії, які мали в той час статус домініонів. Осередки у цих країнах було створено лише щойно після Другої світової війни, коли багатьом репатріантам-українцям після таборів “ді-пі” дозволили мешкати у цих країнах.

Резюмуючи викладене, варто зауважити, що демократичні держави Америки досить лояльно ставилися до ультра консервативного, радикального українського націоналістичного руху, служачи часом базою для розгортання діяльності ОУН, а іноді йдучи на реальну допомогу. Саме тому, попри негативне ставлення до демократії, до демократичних суспільств, ОУН має завдячувати міжвоєнній демократичній спільноті за допомогу в діяльності, спрямовану на визволення України.

Співіснування з країнами демократії призвело до того, що в роки війни та у повоєнний час ОУН прийшла до розуміння демократичних принципів і змогла пройти еволюцію від тоталітарних ідей та засад діяльності до демократичного і ліберального націоналізму, на основі якого почала у 80–90-х роках ХХ ст. творитися незалежна Українська Держава.

INTERNATIONAL CONNECTIONS OF THE ORGANIZATION OF UKRAINIAN NATIONALISTS WITH DEMOCRATIC COUNTRIES OF AMERICA

Taras MARYSKEVYCH

Ivan Franko National University of Lviv, Department of Local history

The Organization of Ukrainian Nationalists was underground organization which stood for reestablishment of Ukrainian state. This organization had branchy system of diplomatic connections with foreign countries. The author of this article studies the OUN's cooperation with democratic countries of America and some other aspects of OUN's international activity.

Key words: The Organization of Ukrainian Nationalists, America, foreign countries, international activity.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВОВ України). – Ф.3833. (Крайовий провід Організації Українських Націоналістів) – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 3.

² *Сціборський М.* Націократія / М. Сціборський – Париж, 1935. – С. 44.

³ *Онацький Є.* У Вічному Місті / Є. Онацький – ІУ. – Торонто, 1989. – С. 245.

⁴ *Harway L.* Masonry and Sitizenship / L. Harway – New York, 1932. – Р. 31.

⁵ *Джефферсон Т.* Автобіографія / Т. Джеферсон – М., 1987. – С. 181.

⁶ *Онацький Є.* У Вічному Місті / Є. Онацький– ІІ. – Торонто, 1984 – С. 112.

⁷ Там само. – С. 57–58.

⁸ Там само.

⁹ УНО: Українське Національне Об'єднання. – Торонто. 1990. – С. 534.

¹⁰ *Democracy and Totalitarianism.* Ed. by A.Smith. – Chicago, 1993. – P. 202–209.

¹¹ *Онацький Є.* У Вічному Місті – ІІ. – С. 346.

¹² Там само.– С. 278.

¹³ УНС. Український Національний Союз у Америці. 1895–1975. – Детройт, 1975. – С. 21.

¹⁴ Самостійна Україна. – 1955. – № 5. – С. 19–21.

¹⁵ *Панасюк М.* Українська друкарня в Чикаго / М. Панасюк // Самостійна Україна. – 1955. – № 12–13. – С. 5–8.

¹⁶ *Неприцький-Грановський О.* Коротка історія ОДВУ/ О. Неприцький-Грановський – Торонто, 1964. – С. 31.

¹⁷ Там само. С. 31.

¹⁸ Гетьманіч Данило // Український Літописець. – 1954. – № 1. – С. 14.

¹⁹ Одна з канадських газет назвала гетьманіча Данила “принцом”. На це Данило різко відреагував: мовляв, він не є принцом, а гетьманічем, що за своєю суттю та етимологією відрізняється. ІІ. Скоропадський та О. Назарук на це закидали Данилові, мовляв, не варто було настоювати на таких дрібницях, оскільки титули гетьмана або гетьманіча для західного обивателя є такими ж екзотичними, як титули еміра чи бея, а українці є європейською нацією. На що сам гетьманіч відповідав, мовляв, популяризація офіційного титулу сприятиме популяризації української справи. (див.: ЦДІА України у Львові. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 316. – Арк. 34–36).

²⁰ *Шарик М.* 50 років на чужині / М. Шарик – Торонто, 1969. – С. 102.

²¹ Вождеві у перші роковини. Є. Коновалець – Саскатун. – 1939. – С. 102.

²² Там само. – С. 31.

²³ УНО: Українське національне об'єднання ... С. 307.

²⁴ Інформація за документальним фільмом режисера А. Микульського “Я – камінь з Божої праці”. Ч. 1.

²⁵ Див. напр.: Український історик. – 1985. – № 1–4. – С. 130–133.

²⁶ Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі–ЦДА України у Львові. – Ф. 388 (Микола Андрусак). – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 17.

²⁷ Там само. – Арк. 19.

²⁸ Там само. – Арк. 17.

²⁹ Там само. – Арк. 27.

³⁰ Капустянський М. Зарис споминів з років 1929–1939 / М. Капустянський. – Мюнхен, 1985. – С. 27.

³¹ Чередниченко І. Шкідницька течія в націоналізмі / І.Чередниченко // Плуг і Меч. – 1937. – № 4. – С. 31–32.

³² Українське Слово. – 1937. – 16 листопада.

³³ Бондаренко К. Діяльність Організації Українських Націоналістів напередодні та у роки Другої світової війни (1938–1945): військовий та політичний аспекти. Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. / К. Бондаренко. – Львів, 1997. – С. 25–33.